



י"א תשרי תשע"ו, 24.9.2015

גיליון מס' 477

פרשת האזינו

הסטוריה בגובה העיניים*

מאת ד"ר מיכל שאול, קיבוץ ראש צורים

בפסוק בפרשתנו "זָכַר יְמוֹת עוֹלָם בְּיַנּוֹ שָׁנוֹת דּוֹר וָדוֹר שָׁאַל אֲבִיךָ וַיִּגְדֶּךָ וַיִּזְכְּרֶךָ וַיֹּאמְרוּ לְךָ" (ל"ב,ז) רואים רבים ציווי אלוקי ללמוד היסטוריה. האומנם ההיסטוריה צריכה להיחשב כאחד ממקצועות הקודש והעיון בה הוא בגדר מצווה?

בספרו הנודע 'זכור' ההיסטוריון האמריקני יוסף חיים ירושלמי מדגיש את העובדה שהיהודים היו הראשונים שראו בקורות העבר משמעות, "עם ישראל עמד על מהות הא-לוהים על פי מה שפעל בהיסטוריה... הזיכרון היה לגורם מכריע באמונת ישראל, ובסופו של דבר – גם בעצם קיומו. רק בישראל, ולא בשום עם מלבדו, נתפס הציווי לזכור כמצווה דתית לעם כולו". מה עומד ביסוד מצוות הזיכרון ההיסטורי ומדוע הפכה לגורם מכריע באמונת ישראל?

לימוד היסטוריה לרוב אינו נתפס כמטרה בפני עצמה אלא אמצעי להשגת מטרות אחרות. הכרת ההיסטוריה ללא הפקת לקחים הרלוונטיים לחיינו אינה מועילה, כפי שטען ניטשה בספרו 'כיצד מועילה ומזיקה ההיסטוריה לחיים?'. לאורך הדורות, מחנכים שונים, פוליטיקאים וסופרים משתמשים בה לחינוך העם לאמונות ולתפישות עולם שונות ואף מנוגדות, ומכיוון שההיסטוריה כוללת הכל, ניתן להשתמש בה כהוכחה לכל תפישה ולמצוא דוגמאות וסימוכין לכל טענה. לפיכך, מדובר במקצוע שתוכנו שנוי במחלוקת. במשרד החינוך הישראלי ישנם חמישה (!) מפקחים שונים להוראת המקצוע במגזרים השונים: ממלכתי, ממלכתי דתי, ערבי, דרוזי וחרדי. זוהי תופעה שאין לה אח ורע במקצועות אחרים. כל מגזר משתמש בעבר לקידום השקפת עולמו בהווה. וכאן נשאלת השאלה: האם אנחנו לומדים היסטוריה "לשמה" או ככלי הנועד להשיג מטרה אחרת ומדוע מצווה אותנו התורה לזכור את ימות העולם?

פרשנים שונים ראו בלימוד היסטוריה כלי חינוכי, העשוי לסייע להכרות מעמיקה יותר עם פועלו הטוב של הקב"ה. למשל, ספורנו פירש את הפסוק הנזכר בפרשתנו כך: "זָכַר יְמוֹת עוֹלָם" ותבין דרכי טובו, וכמה פִּינּוֹן להיטיב למין האנושי בכלל, כשתזכור ראשונה מה שהיטיב לאדם הראשון בתחילת ימי עולם, ויניחהו בגן עדן והוא קלקל עִנְיָנו. 'בְּיַנּוֹ שָׁנוֹת דּוֹר וָדוֹר' ותבין שנית כמה היטיב לדורות... כלומר, מלימוד ההיסטוריה ניתן ללמוד את מידת החסד של הקב"ה. התפישה של ההיסטוריה כמקצוע אשר ממנו ניתן להפיק תובנות דתיות בולט בדור האחרון בקרב תלמידי הרב קוק אשר מרבים להדגיש כי הרב זצ"ל היה כותב את המילה הלועזית 'הסטוריה' בת"ו, והיה דורש את המילה במובן של 'הסתרי-ה'. הסתוריה שבה מסתתרת ההשגחה האלוקית, יד ה' ופעולתו. על פי גישה זו התיעוד ההיסטורי על רבדיו השונים, אינו נתפס כערך בפני עצמו, אלא כאמצעי בלבד להעברת מסרים חינוכיים-אמוניים.

החל מאמצע המאה ה-19 הפכה ההיסטוריה לדיספלינה מקצועית, שואפת לאובייקטיביות (גם אם אין דרך לכתוב היסטוריה אובייקטיבית), מדעית, ביקורתית, חילונית במהותה. בתוך כך, המחקר ההיסטורי המודרני חידד את האבחנה בין 'היסטוריה' ל'זיכרון' שהפכו לשני תחומים נבדלים: ההיסטוריה היא הידע המחקרי המדוקדק על אירועי העבר והזיכרון - הטמעה של האירועים הללו בתודעה הקולקטיבית. ההיסטוריה היא ידע; הזיכרון הוא הזדהות רגשית מתמדת. ישנו פער מתמיד בין הזיכרון לבין ההיסטוריה. כך למשל, הוכיחו היסטוריונים כי טרומפלדור לא ידע עברית ברמה מספיק גבוהה בכדי להכריז

טרם מותו ש"טוב למות בעד ארצנו!" וככל הנראה מילותיו האחרונות היו קללה ברוסית, והדוגמאות רבות מספור. ההיסטוריון אינו מנסה למצוא בהיסטוריה איזו משמעות-על מאחדת וכללית. זה בדיוק מה ששואף לעשות הזיכרון. אם הזיכרון הוא "מקדש" הרי שההיסטוריה היא "אולם דיונים", כפי שהגדיר זאת ג'יימס וורטש.

כיצד יכולה ההיסטוריה לתפקד הן כדיסיפלינה אינטלקטואלית המזמינה ניתוח ושיח ביקורתי, והן ככלי חינוכי המנחיל זיכרון קולקטיבי? אם תלמיד יענה לשאלה "מדוע ניצחו המכבים את היוונים?" בתשובה: "כי ה' רצה!" הוא לא יזכה לקבל נקודות במבחן בהיסטוריה. זו אינה תשובה היסטורית. לכן יש לומר כי התורה מצווה על זיכרון ולא על היסטוריה. ואכן, החיים היהודיים מתנהלים סביב זיכרון העבר: לוח השנה העברי מצווה לזכור אירועים היסטוריים. הקריאה המעגלית בתורה משמרת את המחויבות לברית ההיסטורית בין הקב"ה לעם ישראל. אנחנו לא מצווים לכתוב מאמרים ארוכים על יציאת מצרים אלא לצאת לסוכה בסוכות, לאכול מצות בפסח ולחוות את האירוע כזיכרון חי. אם כן, אין זו מצווה ללמוד היסטוריה. ההיסטוריה שייכת לעולם החול. המצווה הדתית היא לזכור, ולקיים קשר חי בין הדורות, **לשאול את הזקנים** (ולא לקרוא מאמרים) ולהנחיל את הזיכרון לבנינו ולבנותינו. התורה היא נצחית, מוחלטת ואלוקית וככזו היא מושלמת. ההיסטוריה היא אנושית, משתנה, ספקנית וככזו היא לעולם חלקית. אין מטרת התורה לתעד את ההיסטוריה.

פרשת האזינו משרטטת לנו באופן פיוטי מעגל היסטורי (או פסבדו-היסטורי) בתולדות ישראל. אין כאן תיאור של השתלשלות אירועים אלא דינמיקה שתחזור על עצמה במחזורים רבים במהלך ההיסטוריה של עם ישראל. מדובר בעניין דטרמיניסטי, קבוע, סכמטי, שבא לבטא תוקף, תכלית ומשמעות על-זמנית. אם כן, יש ערך בלימוד היסטוריה, אך לא בה תלוי הזיכרון הלאומי שלנו. לימוד ההיסטוריה מעמיק את הבנתנו לגבי **האנושות** אך לענ"ד, אין לייחס לו משמעות דתית ואין להיסטוריונים יכולת לפרש לנו באופן חד-משמעי את דרכי ההשגחה. הניסיון להסביר את התוכנית האלוקית העומדת ביסוד ההתרחשויות הארציות נראית לי העזה כלפי שמיא ועבירה על איסור "לא תנחשו". המתח שבין "היסטוריה" לבין "זיכרון" הוא מתח שעל אדם מאמין להתמודד איתו בעולם המודרני. הצעד הראשון בהתמודדות עם המתח הזה הוא ההכרה בהבדלים בין שני המושגים ובתפקידים השונים שיש להם בחיינו כפרטים וכחברה. כנראה שהדבר היחיד המשותף להיסטוריונים ולאנשי דת, הוא הבעת אג'נדה אישית תוך תלייתה במקורות קדמוניים... נראה שגם בעניין זה, בדומה להוראת התנ"ך, יתכן פולמוס בתוך הציבור הדתי. נקרא לו "היסטוריה בגובה העיניים". אולי יהיה צורך במפקח שישי ללימודי היסטוריה במשרד החינוך.

ד"ר מיכל שאול, ילידת תשל"ח, אם להמישה, הגיעה עם משפחתה לראש צורים בתשע"א. מרצה בחוג להיסטוריה ובחוג ללימודי א"י וראש תוכנית "עמימל" ללימודי השואה והוראתה במכללת הרצוג. ספרה על זיכרון השואה בחברה החרדית יצא לאור בעז"ה בתשע"ד בהוצאה משותפת של יד ושם ויד בן צבי.



* מתוך הספר "מראש צורים אראנו – עיונים בפרשיות השבוע פרי קהילת ראש צורים", עיונים בפרשיות השבוע שנכתבו ע"י חברי הקיבוץ ותושביו לשנת הארבעים של הקיבוץ.



אפשר לקבל את דף פרשת השבוע של הקיבוץ הדתי בדואר אלקטרוני או לראות אותו באינטרנט באתר של תנועת הקיבוץ הדתי בכתובת: www.kdati.org.il/parashat/hashavua.htm כדי לקבל את הדף כל שבוע בדואר אלקטרוני, יש לשלוח הודעה אל: webmaster@kdati.org.il ולרשום subscribe בשורת הנושא. כדי להפסיק, יש לכתוב unsubscribe בשורת הנושא. תגובות למאמרים וכן הצעות לכתוב מאמרים, יש לשלוח אל: amudim@kdati.org.il אתר האינטרנט של הקיבוץ הדתי: www.kdati.org.il